

Els orgues de la Seu de Manresa en els segles XV-XVII

Francesc Xavier Altés i Aguiló

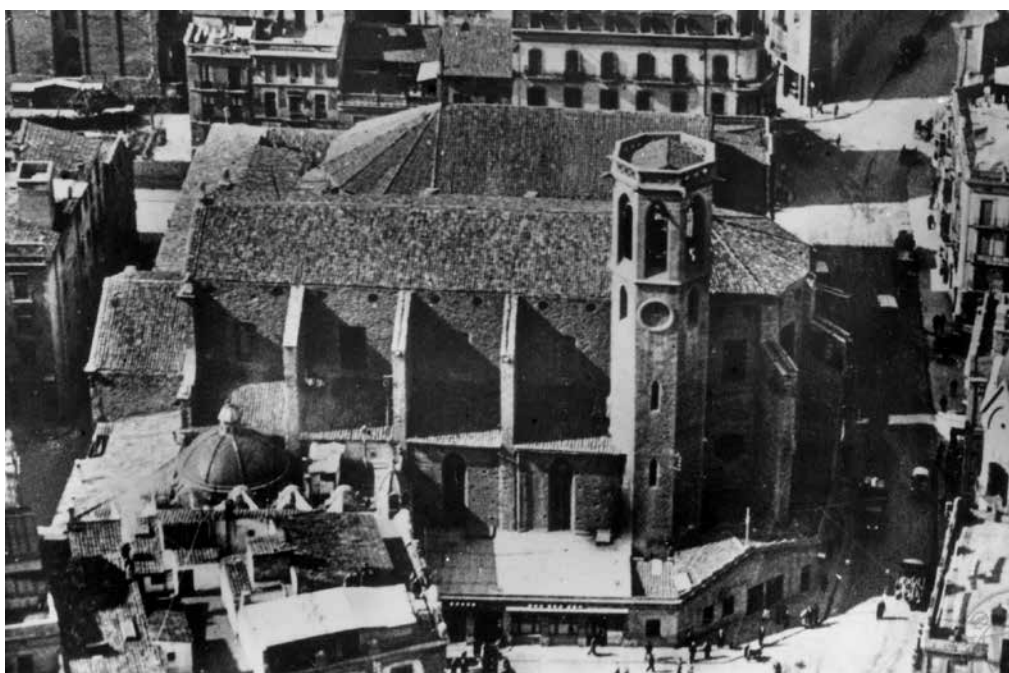
Aproximació històrica i documental sobre els diversos orgues que ha tingut l'església de la Seu de Manresa, des del segle XV i fins el segle XVII, des de la primera notícia indirecta que coneixem (1489) fins a l'orgue de Francesc Bordons (1616-1619)

La manca d'informació disponible sobre els antics orgues de l'església de la Seu de Manresa ha comportat en la bibliografia l'esment recurrent a un suposat orgue que hauria estat construït l'any 1506, o bé a la notícia d'un orgue contractat l'any 1616 amb l'orguener solsoní Francesc Bordons. Ara com ara, fa de mal dir des de quan l'església de la Seu disposà d'un orgue, i si fou abans que a l'església dels Predicadors (Sant Domènec) de Manresa, en la qual, la tardor de l'any 1426 ja n'hi havia un que havia estat construït per l'orguener barceloní Gonzalo Alfonso, i que costà cinquanta-set florins d'or.¹

L'orgue anterior a l'any 1484

De moment la primera notícia coneguda sobre un orgue de la Seu és només indirecta i es limita a assabentar-nos de la localització que havia tingut en el cor canonical abans de les obres de conclusió del cor pactades amb el mestre d'obres i escultor Alonso de Baena, el 26 de maig de 1489.

Juntament amb els treballs de

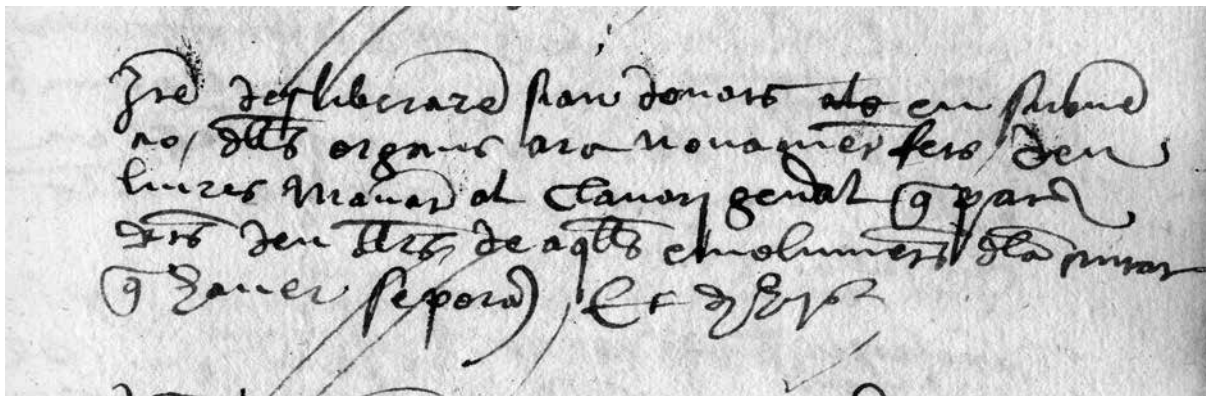
Església de Sant Pere Màrtir, del convent de predicadors, la dècada dels anys 30 del segle XX (ACBG. Col·lecció d'imatges. Fotografia: Llorenç Gamisans)

culminació de les naus de la Seu,² hom contractà amb aquell mestre la conclusió del clos del cor, en l'espai corresponent a dues tramades de la nau central, amb la construcció de dos murs laterals i un de travesser, en el qual s'obriria la porta del rerecor, ornada amb arcuacions, mènsules i traceries. A més al cap dels renglers del cor que miraven a l'altar major, hom hi bastiria dues trones esculturades, encarades l'una amb l'altra. Una d'elles s'alçaria justament en l'indret on en altre temps «solian estar los orguens».³

Aquesta precisió, a més d'indicar l'antiga localització de l'orgue, revela que l'instrument havia estat canviat d'ubicació uns anys abans, versemblantment l'any 1484, d'acord amb el projecte de conclusió del cor.

L'orgue nou acabat l'any 1484-1485

D'acord amb el costum, segurament en la festa de Nadal de l'any de 1484, hom estrenà a la Seu un orgue

Notícia de l'orgue construït els anys 1484-1485 (ACBG. AHPM-m. 294, 27 de març de 1485)

nou, instal·lat en lloc diferent del tradicional, del qual només en sabem algunes dades gràcies a documentació vinculada al seu pagament. Tot accedint a una petició dels administradors «dels organs, ara novament fets», per pagar-ne les despeses, el Consell de la ciutat, celebrat el 27 de març de 1485, acordà que «sian donats en subvenció dels organs, ara novament fets, deu lliures, manant al clavari general que pach dites deu lliures de aquells emoluments de la ciutat que haver se poran».⁴

L'obra de fusteria sabem que havia estat concedida als fusters manresans Joan Caldoliver i Pere Sala, cosí seu, els quals, discordant entre ells a l'hora de repartir-se els guanys, s'atengueren a una sentència arbitral dictada el 15 de juliol de 1485. Caldoliver, que «havia fet fer e hobrar uns orguans e altres guanys», reclamava a Pere Sala 12 lliures de les 20 que li havia donat en fusta, així com els danys i perjudicis derivats de «lo temps que el dit Caldoliver ha stat en cobrar dits orguans». En virtut de la sentència arbitral, el 19 d'agost de 1485, Caldoliver reconeixia a mossèn Joan Torra, administrador

de l'obra del l'orgue (*ut administrator fabrice dells orguans Sedis*) el pagament de 25 lliures que hom li devia per l'orgue (*racione dells orguans*).⁵

La vida d'aquest orgue seria relativament curta. Just al cap de vint anys de l'estrena, el 1505, mentre se'n projectava o se'n feia un altre per a l'església de Sant Miquel de Manresa, el Consell de la ciutat es plantejà la construcció d'un orgue nou per a la Seu, però del seu finançament se'n parlaria durant una dotzena d'anys. El seu mal estat de conservació, l'any 1517 els consellers de la ciutat l'atribuïen al fet de «tocarlo moltes mans».⁶

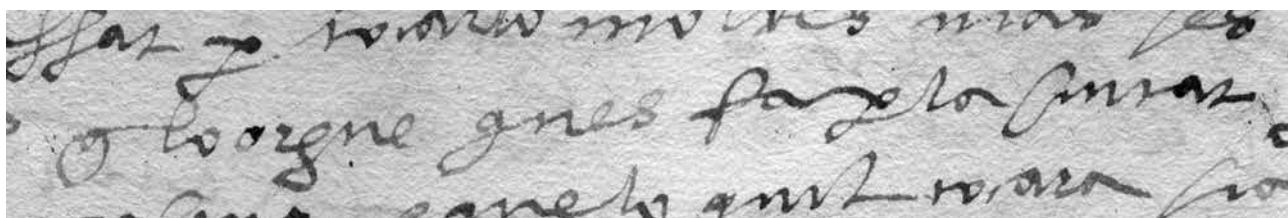
El finançament del nou orgue (1505-1516)

En sessió del 18 de maig de l'any 1505, el Consell de la ciutat resolgué tirar endavant la construcció d'un orgue nou per a la Seu, però com que no disposava dels cabals adients l'encomanà als administradors de la lluminària nova de la Seu, tot assenyalant-los les vies de finançament i atorgant-los poders per a pactar-ne la contractació

amb l'orguener. L'acta de la sessió s'expressa així:

*Item deliberaren que per laor e gloria de nostre Senyor Deu e per onre de la ciutat que sian fets uns orguens a la Seu de la present ciutat, e per quant la ciutat per lo present no te axi possibilitat de poder hi ajudar en peccunia per so deliberaren que de la sera de la luminaria nova de la Seu y sia dat... volent empero que la dita luminaria romanga be en sera a ella necessaria, donant poder als demunt dits, o a la millor part dels, de poder enprar lo clero de la dita Seu e particulars de dita ciutat que per pagar lo mestra que dits orguens fera en lo que ells conexeran, donant los poder per pactar e concordarse ab lo mestre que dits orguens fara ab aquelles capitulacions, concordias e contractes, ab aquelles clausules, obligacions que necessaries sien.*⁷

La recerca de cabals no prosperà, i la qüestió retornà al Consell, el 22 de juliol de 1506. És a aquesta sessió del Consell que es refereix Magí Canyelles quan suposa la construcció d'un orgue

Nota referent a l'orgue que s'està construint, en un acta del consell de la ciutat del 12 de juliol de 1517 (ACBG. Ajuntament de Manresa, manual del consell 1515-1530)

Vista exterior de la Seu de Manresa a finals del segle XIX (ACBG. Col·lecció d'imatges. Autor desconegut)

l'any 1506. Aleshores, hom es limità a confirmar els comissionats i a indicar-los que tractessin amb una comissió de la clerecia l'aportació econòmica que estaria disposada a fer-hi. Les gestions foren infructuoses, i al cap de tres anys, el 29 d'abril de 1509, el Consell decidí que Maurici Clergue, de la comissió de l'orgue, liquidés al Racional de la ciutat els diners, «que eren consignats als orguens».⁸

Enmig d'aquest atzucac, el 6 d'octubre de 1510, el Consell aprofità una ocasió per al finançament de l'orgue que els ofería Maurici Sobrebalç, argenter de Barcelona, però originari de Manresa, que estava disposat a regalar un joell a la ciutat a canvi d'un tracte comercial. Hom li féu saber «que vingue molt en bonora, que la ciutat sera contenta», i hom nomenà una comissió per a pactar amb Sobrebalç que «lo que-n procehira sia consignat al orgue». El 27 d'octubre, Maurici Sobrebalç i Feliu Sauch, també argenter de Barcelona,

pactaren amb comissió municipal que el joell s'exposaria a Manresa el 30 de novembre «die del beneventurat apostol mossen sant Andreu en favor e ajuda dels organs de la seu de la dita ciutat» i que els argenters posarien aleshores a la venda peces d'argenteria per valor d'unes 200 lliures i que una quarta part dels guanys es destinarien «per a la obra dels orguens de la seu de la dita ciutat».⁹

Al cap d'un any es respirava un cert optimisme, segons palesa la sessió del Consell del 9 de novembre de 1511, en la qual hom nomenà nous comissionats per a fer balanç de les donacions «que son fetes per adjutori de l'orga», i ho comunicessin a la clerecia, «e que parlen ab fra Capdepos, o aquell quels parra o degua fer, per quant faran l'orga quis deu fer a la Seu». Tanmateix les negociacions i els pactes a fer amb l'orguener manresà fra Gabriel Capdepòs, o bé qualsevol altre, havien de tenir el vistiplau del Consell.

L'afer no prosperà, i el 10 de juny de 1512 els consellers encomanaren novament als comissionats de tractar «ab lo clero lo adjutori que faran e lo que la ciutat ha fe fer... e del que negociat hauran, ho tornen al Consell ans de cloura». El resultat no fou l'esperat, i el 13 d'abril de 1513, els consellers «deliberaren que sia dit al venerable clero que se allarguen mes de la promesa que han feta per l'orgua».

A l'inici de l'any 1515, el finançament semblà assegurat quan la clerecia féu saber que s'oferia a «fer bon adjutori als organs que-s volen fer en la Seu, si la ciutat hi ajuda». Aleshores, en el Consell del 2 de febrer, hom decidí aplicar, durant tres anys, a la construcció de l'orgue alguns diners destinats a les liberalitats que la ciutat feia en ocasió de la festa de Pasqua, així com altres ingressos de caràcter caritatiu. Alhora atorgà als comissionats poders per tractar-ho amb la clerecia i especialment amb l'orguener. Ignorem,

però, amb quins orgueners contactaren i si ho feren novament amb fra Gabriel Capdepòs, tal com ho havien fet l'any 1511.

L'orguener manresà fra Gabriel Capdepòs

Fra Gabriel Capdepòs (Manresa, 14??-Perpinyà, 1521) era un religiós de l'orde del Carmel, del convent de Manresa, que pertanyia a una família de menestrals, que tenia patrimoni al camí de Calaf, a l'indret anomenat «la creu d'en Capdepòs», i que estava molt vinculada al convent del Carme, en l'església del qual hi tenia sepultura.¹⁰ Era fill de Ramon Capdepòs i de la seva esposa Margarida, i li coneixem quatre germans: Francesc, Tecla, Ramon i Joan. Fra Gabriel Capdepòs fou frare del convent del Carme de Manresa des de la darrerria de l'any 1504 fins a mitjan any 1515¹¹ i, des de l'any 1510, hi coincidí amb el seu cosí germà Miquel, també carmelita,¹² fill de Rafel Capdepòs i de la seva esposa Joana. Fra Gabriel Capdepòs, a més d'orguener, devia tenir habilitats artístiques, atès que el mes de novembre de 1504 el Consell de la ciutat li encomanà la pintura dels escuts del túmul per al funeral, celebrat a la Seu, per la reina Isabel I de Castella.¹³

A partir de les referències documentals, la seva activitat com a orguener tingué dues etapes: una a la Catalunya Central, fins a l'any 1515, i una altra vinculada a Perpinyà, que es clou amb la seva mort esdevinguda a finals de l'any 1521. L'estada al convent del Carme de Manresa, podria fer sospitar la seva intervenció en l'orgue de l'antiga església de Sant Miquel de Manresa, la construcció del qual és esmentada els anys 1504-1506 i ja era enllestida el mes de maig de 1507.¹⁴ En canvi, se li coneix amb certesa la construcció, l'any 1509, de l'orgue menor de la catedral de Vic,¹⁵ i la contractació, l'any 1510, de l'orgue per a la parroquial de Moià, que quedà enllestida a mitjan 1512.¹⁶ De l'etapa perpinyanesa en coneixem els orgues de les esglésies de Sant Joan de Perpinyà (1516)¹⁷ i Sant Mateu,¹⁸ que deixà inacabat i que continuaria, l'any 1524, l'orguener

barceloní Gaspar Roig.¹⁹ D'acord amb la cronologia de Gabriel Capdepòs, llevat que sigui un cas similar a l'orgue de Sant Mateu, sembla que caldria descartar la seva autoria en l'orgue del convent de Sant Francesc de Perpinyà, que hom data l'any 1523, així com també el seu nomenament com a organista l'any 1509.²⁰

L'etapa de Gabriel Capdepòs a Perpinyà està vinculada al seu abandó de l'orde del Carmel i al seu ingrés com a prevere-beneficiat a Sant Joan de Perpinyà; d'ací que, a primers de febrer de 1521, en l'esberrany de testament de la seva mare el notari hi cancel·là l'expressió *ordinis beate Marie de Carmelo* que el qualificava. Gabriel Capdepòs premoriria a la seva mare. Ja havia mort el 27 de desembre de 1521, i llavors la seva mare nomenà el seu fill Francesc per a dreçar l'inventari del béns de mossèn Gabriel i cobrar el que li pertocava *tam racione mutui depositi seu commande salarii organorum*.²¹

Versement l'inici de l'etapa perpinyanesa de Gabriel Capdepòs degué descartar-lo com a possible constructor de l'orgue de la Seu de Manresa que hom decidí contractar l'any 1515.

L'orgue de mossèn Antoni Comalada (1516-1518)

Arribat el moment de contractar l'orgue nou per a la Seu, el 13 d'abril de 1516, el Consell de la ciutat atorgà poders als comissionats per a l'orgue i als administradors de la Lluinària nova de la Seu. Per a pagar-lo s'aplicarien els diners de la Lluinària i el joell que havia donat anys enrere a la ciutat l'argenter Sobrebalç; i, si calia, les aportacions de la clerecia i de particulars.²²

L'instrument fou encomanat a l'orguener mossèn Antoni Comalada, prevere, originari de Cervera, del qual sabem que l'any 1495 havia col·laborat en la construcció de l'orgue per a la parroquial d'Igualada, i que el 1513 havia construït el de la seva ciutat natal. L'orgue per a la Seu de Manresa possiblement fou la seva darrera obra, atès que morí l'any 1518.²³

La construcció de l'orgue ja estava

en marxa el 30 de març de 1517 en què mossèn Comalada signava àpoca per trenta lliures corresponents a «la primera paga dels orguens»; i el 12 de juliol la part de fusteria devia estar a punt de ser instal·lada, atès que el Consell de la ciutat manava pagar sis sous al pintor Joan Gató o Gaton, «habitant en Manresa, per fer los senyals de la ciutat al orga».²⁴

Fou també aleshores que els consellers establiren mesures per a la conservació de l'orgue. Segons l'acta del mateix dia 12 de juliol:

Item delliberaren que per quant, per speriencia, ses vist que lo orgue passat per tocarlo moltes mans ses gastat, per so deliberaren que lo orga ques fa per la ciutat que sia tocat per una sola persona, e que lo quil tocara sia mes per los honorables consellers e los administradors de la luminaria nova o per la millor part dels; e que y sien fetes claus, de les quals tingue una aquel quel sonara e altre los honorables consellers... e que puguén conduyr un manxador e darli lo que ells conexeran, e que y haye dos panys o tencadures, manant al clavari pach lo que costara.

No sabem quant costà aquest orgue. Consta, però, que la ciutat, el 30 de març de 1517, pagà a l'orguener mossèn Antoni Comalada trenta lliures corresponents al primer termini; el 12 d'agost, deu lliures en paga prorrata del segon termini; el 23 de novembre, dotze lliures, tretze sous i dos diners en prorrata del tercer termini; i finalment, el 2 d'abril de 1518, vint lliures com a liquidació final («per compliment del que li ere degut per fer los orguens».)²⁵ Sembla, però, evident que calgué esmerçar-hi altres cabals provinents de la clerecia i de particulars.

Aquest orgue, si és que ja no ho havia estat l'anterior, fou instal·lat en una tribuna elevada sobre el portal septentrional del temple, dit de Santa Maria, on encara hi romanien a mitjan segle XVII.²⁶

Com ho feien altres organistes, però segurament obligat per l'estat de l'orgue, mossèn Pere Gil, que s'havia estrenat com a organista de la Seu a mitjan any 1598 i ho era encara el mes el desembre de 1603, en féu una

Orgue situat sobre del portal de Sant Antoni, en una fotografia anterior a la guerra civil (ACBG. Col·lecció d'imatges. Autor desconegut)

reparació a fons, segons ho palesa un pagament del 25 de gener de 1599 fet a m^o Gil horganista, mestre de orga, de afinar, y per tot gasto y alludes, y set ho vuyt flahutes que te afegides, i tot renovat, y pessés a possades, y sostinidos de flahutes, coranta y una lliura.²⁷

Sembla que, aleshores, l'instrument necessitava una renovació, que es concretaria la primavera de l'any 1616, arran del nomenament, el 10 de maig, del nou organista Jaume Bena, natural de Manresa, a causa de la mort de mossèn Josep Sabater, a qui, durant la seva malaltia, havia suplert eficientment Jaume Posa, ciutadà de Manresa i mestre de gramàtica en l'estudi de la ciutat.²⁸

L'orgue de Francesc Bordons (1616-1619)

Amb l'antuència del Consell de la ciutat, el 4 de juny de 1616 els

obriers de la Seu i els administradors de la Lluinària vella signaven amb l'orguener solsoní Francesc Bordons, davant del notari Lluís Torras,²⁹ una «Capitulacio sobre de la fabrica de un orgue fahedor en la Seu de Manresa». Aquest contracte, que no es retroba en els manuals d'aquest notari ni en l'Arxiu de la Seu de Manresa, d'on el transcrivé l'historiador Joaquim Sarret i Arbós,³⁰ diu així:

Die iijj mensis junii anno a natiuitate Domini mdcxvi Minorise

En nom de Deu sia y de la gloriosa y humil Verge Maria mare sua. Amen.

De y sobre la fabrica de un orgue fahedor en la iglesia de la seu de la present ciutat sobre del portal dit de sanct Antoni per y entre los señors obrers y los señors illuminadors de la llluminaria vella de la dita iglesia de una part e lo honorable m^o Francesch Bordons mestre de orguens, ciutada de la ciutat de Solsona de

part altra es stada feta la concordia y capitulacio seguent.

Primerament es stat tractat pactat y concordat entre les dites parts que dit m^o Francesch Bordons de assi a tres anys primer vinents, del die present en avant comptadors, tinga de fer y fabricar conforme fer y fabricar promet un orgue conforme sta fet y fabricat un orgue per ell dit Bordons fet en la iglesia del monestir de Nostra Senyora de Montserrat, exceptat empero que noy ha de haver en aquest regalías, en loch empero del dit registre de regalías tinga de fer en lo loch de la cadireta un registre ques diu simbalet, y tinga de fer tambe les manxes y tot lo que toca a musica, entes empero que lo dit Bordons en tot lo pedit no te de posar sino les mans y industria, y los dits senyors obres y illuminadors li tingan de donar posat en la present ciutat tot lo material destany, fusta y qualsevol altre material necessari,

Imatge de l'orgue que hi havia sobre el portal de Santa Maria, destruït durant la guerra civil (ACBG. Col·lecció d'imatges. Autor desconegut)

y dit Bordons tinga de fer les flautes conforme lo loch y lo enfustament alli fahedor per dits senyors obrers y illuminadors demanaran.

Item es stat pactat y concordat que dits senyors obrers y illuminadors ultra dels dits materials tingan de donar, conforme donar y pagar prometen, al dit señor Bordons per raho de dita fabrica siscentes lliures moneda barcelonesa pagadores, cent lliures de assi al die o festa de Nadal primer vinent, doscentes lliures del die de Nadal a un any primer vinent, y les restants trecen-tes lo die que la obra sera posada y acabada be y decentment a judici de bons mestres y persones habils eligidores per dits señors obrers y

illuminadors y les quals persones hagen de ser pagades per los dits obrers y illuminadors, y mes tingan de donar al dit señor Bordons tot lo temps que treballara en dita fabrica casa franca, abta y acomodada per dita obra, en la present ciutat; y per so dits señors obrers y illuminadors obligan a dit señor Bordons tots y sengles bens y drets de dita obra y illuminaria haguts y per haver, y de quiscuna de ditas administracions, assoles ab renunciations necessaries y jurament; no empero los bens propis pus portan en asso negosi alieno, y dit senyor Bordons obliga als dits senyors obrers y administradors de dita luminaria tots y sengles bens seus mobles e immobles haguts y

per haver, ab renunciatio de propi for y altrás necessaries y ab jurament. Testes...

Malauradament aquest contracte no aporta dades significatives sobre la composició i la disposició dels registres de l'orgue, llevat de dir que es tracta d'un instrument format per orgue major i cadireta, en la qual s'hi col·locaria el registre de cimbalet, com a tota diferència respecte de l'orgue de Montserrat, construït pel mateix Bordons,³¹ i que hom prenia com a model.

Aquest orgue hom decidí col·locar-lo en una tribuna situada sobre el portal de migdia, o de Sant Antoni, davant per davant de l'orgue vell; i els canonges, el 22 de juliol de 1616, accediren a

treure'n l'altar i retaule del benefici de Santa Eulàlia, dit de les «misses d'estaca», que havia estat fundat l'any 1440, i traslladar-lo a la tribuna de l'orgue vell, però, finalment, el bisbe agregà el benefici de Santa Eulàlia a l'altar major.³² D'aquesta manera l'orgue vell restà en la tribuna del portal de Santa Maria, en la qual se situaria part de la capella de música i els ministrils.³³

D'acord amb el contracte, l'orguener Bordons, que ja era a Manresa si més no des de la darrereria de 1618,³⁴ quan el mes de gener de 1619 es disposava a començar el muntatge de l'orgue es trobà que la part de fusteria estava molt endarrerida. Els administradors de l'orgue l'havien contractada, el 16 de novembre de 1616, amb l'escultor Jaume Rubió, de Moià,³⁵ que es comprometé a tenir «feta y acabada la mitat de la obra de la cara gran del dit orga i barana de aquell» per la festa de Pasqua del 1618; tanmateix el fuster-tallista manresà Joan Vilar, a qui Rubió l'havia subcontractada el dia 1 de gener de 1617,³⁶ només en tenia enllestida una quarta part. Això comportà una requisitòria contra Rubió ja que l'orguener Bordons, «per culpa y falta vostre, y per no tenir vos feta dita obra, a de parar y cessar de posar y asentar dita musica y obra que a ell pertoca». Per la seva part Rubió urgia Vilar: «que no se stiga per vos, ni vostra tardansa y mora, lo poder acabar la fabrica de talla del dit orga y afinar la musica de aquell, attes que sta pactat que m^o Francesc Bordons mestre de organs a de venir dins un mes y dura finit dit orgue».³⁷ Finalment l'orgue fou estrenat la nit de Nadal de l'any 1619.³⁸

El pagament de les 600 lliures en què Bordons havia pressupostat l'orgue, així com altres despeses, no fou fàcil. El Consell de la ciutat, el 7 d'abril de 1618, hagué de concedir un ajut extraordinari als administradors de l'orgue, i el 4 d'abril de 1620 hagué d'arbitrar-ne d'altres per a pagar els interessos generats.³⁹

L'orgue de Francesc Bordons sobreviuria a l'incendi de la Seu provocat per

les tropes filipistes el 6 de setembre de 1714, però no a la renovació del moblatge del temple, i a partir de l'any 1723 fou reiteradament modificat i ampliat.⁴⁰

NOTES

Sigles utilitzades: AHCM = Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa; AHPM = Arxiu Històric de Protocols de Manresa; AM = Arxiu Municipal de Manresa; ASM = Arxiu de la Seu de Manresa.

1. Debitori signat el 20 d'octubre de 1426, seguit per la nota de cancel·lació del 6-X-1427 (AHPM, vol. 603: 20-X-1426).
2. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, «Antoni Marquès, veritable pintor del retaule de la Santíssima Trinitat de la Seu de Manresa (1507)», a *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, vol. 16, Barcelona, 2008, p. 175-176.
3. J. SARRET I ARBÓS, *Història religiosa de Manresa. Iglésies i convents*, Manresa, 1924, p. 93 i 95.
4. AHPM, m-294.
5. ASM, lligalls, 53: concòrdia del 15-VII-1485; AHPM, m-294.
6. AHCM, AM, I-35: 12-VII-1517.
7. AHCM, AM, I-26.
8. M. CANYELLES, *Descripció de la grandesa y antiquitats de la ciutat de Manresa*, Manresa, 1896, p. 241-242 i 255; AHCM, AM, I-26.
9. AHCM, AM, I-26; Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric, Registre 15379.
10. AHPM, m-314: 16-XI. El 10 de gener de 1466, disposava d'ésser-hi enterrat el seu avi Ramon de Capdeporch(sic), *menescallus serenissimi regis Petri nunch feliciter regnantis*, és a dir del Conestable Pere de Portugal, rei dels catalans (1464-1466) (ASM, lligalls, 32).
11. AHPM, m-345: 28-IV-1515 i 10-V-1515; AHCM, Ecles. C-67: 29-V.
12. AHCM, Ecles. C-67: 17-IX; AHPM, m-358: 11-XII.
13. AHCM, AM, I-323, f. 220.
14. AHCM, AM, I-26: 5-V-1504, 3-V-1505, 3-V-1506, 4-V-1507. D'aquest orgue procedien les flautes d'un orgue portàtil de la Seu, dissenyat pel canonge i mestre de capella Francesc Fadré (M. CANYELLES, *Descripció*, p. 347), que possiblement és el construït l'any 1636 per l'orguener Francesc Galtaires (J. M. VILAR I TORRENS, *La música a la Seu de Manresa en el segle XVIII*, Manresa, 1990, p. 82).
15. J. GUDIOL I CUNILL, *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, vol. 2, Vic, 1933, p. 696.
16. J. GALOBART, «Un orgue de fra Gabriel Capdepòs per a l'església parroquial de Santa Maria de Moià (1510)», *Modilianum*, núm. 28 (juliol 2003), p. 49-56.

17. J. GUDIOL I CUNILL, *Nocions*, p. 696.
18. J.-P. DECAVÈLE, «Le grand orgue de la cathédrale de Perpignan», a *L'orgue de la cathédrale Saint-Jean-Baptiste de Perpignan*, Perpinyà, 1993, p. 22.
19. J. GALOBART, «Un orgue », p. 52.
20. Dades reportades per J.-P. DECAVÈLE, «Le grand orgue», p. 22.
21. AHPM, vol. 4126, f. 195v-196v; m-352: 27-XII-1521; vol. 4204: 29-XII-1522 [= 1521].
22. AHCM, AM, I-35.
23. J. GUDIOL I CUNILL, *Nocions*, p. 499.
24. AHCM, AM, I-309, f. 41v; I-35: 12-VII-1517; I-309, f. 46v.
25. AHCM, AM, I-309, f. 41v, 46v, 48v, 54v; AM, I-384: 15-VIII-1517.
26. M. CANYELLES, *Descripció*, p. 255.
27. ASM, Arxiu Capitular, caps 90, Llu-minària vella: XII-1598, 25-I-1599, VII-1603, XII-1603; AHCM, Manuscrits de Joaquim Sarret i Arbós, V/92.
28. AHCM, Manuscrits de Joaquim Sarret i Arbós, V/92; ASM, Capítol de Canonges, 9, f. 57v. Jaume Posa, el mes d'octubre de 1617, residia a Santpedor (AHPM, vol. 4530), en deixar de ser lector a Manresa (AM, I-313, f. 342v, 348, 359v, 385-385v).
29. M. CANYELLES, *Descripció*, p. 241-242.
30. AHCM, Manuscrits de Joaquim Sarret i Arbós, V/92.
31. F. X. ALTÉS I AGUILÓ, «A través dels orgues de l'església-basilica de Montserrat», a *La llum del so. El nou orgue de Montserrat*, Abadia de Montserrat, 2011, p. 27-28.
32. ASM, Pergamins, segle xv, núm. 40; Capítol de Canonges, 9, f. 59 i 61; J. SARRET I ARBÓS, *Història religiosa*, p. 77.
33. M. CANYELLES, *Descripció*, p. 255.
34. AHPM, vol. 4505; m-762: 30-XII-1619 [=1618]; vol. 4530: 9-I-1619, en què Francesc Bordons atorga poders al seu fill Francesc *etiam magistrum organorum*.
35. Rubió havia contractat, l'any 1614, l'ampliació del cor de la Seu (M. CANYELLES, *Descripció*, p. 258-259), per la qual cobrà 150 lliures (AHPM, m-759: 13-V-1616).
36. J. SARRET I ARBÓS, *Història religiosa*, p. 77-78.
37. AHCM, Manuscrits de Joaquim Sarret i Arbós, V/92.
38. J. SARRET I ARBÓS, *Història religiosa*, p. 78.
39. AHCM, Manuscrits de Joaquim Sarret i Arbós, V/92; AM, I-329: any 1618, pòlissa núm. 70: 20-XII. El 3 de novembre de 1619 hom negociava *ad opus fabrice organi ecclesie Minorise* (AHPM, m-729).
40. J. M. GASOL, *La Seu de Manresa*, Manresa, 1978, p. 264. I. TORRAS I GARCIA, «L'orgue a la Seu de Manresa», *Dovella*, núm. 26 (abril 1988), p. 38-40. J. M. VILAR I TORRENS, *La música a la Seu de Manresa en el segle XVIII*, p. 83-91.

F. X. Altés i Aguiló
Historiador